

Lehoczki Bernadett:

Latin-Amerika és Kína kapcsolatrendszere az ezredforduló után

Bevezetés

Az ezredforduló környékén a világgazdaság fejlődésének súlypontja az ázsiai és csendes-óceáni térségre tevődött át, mely régióban Kína szerepe egyre meghatározóbb.¹ Ma már közhelynek számít, hogy Kína a világ legdinamikusabban fejlődő gazdasága, és elfogadott tény, hogy az ország potenciális gazdasági nagyhatalom. A kínai fejlődés egyik kulcsa a külkereskedelmi nyitás volt, a világkereskedelemben való egyre intenzívebb részvétel, a drasztikusan növekvő kínai export és import, illetve ezek egyre nagyobb súlya az ország GDP-jében. Széles szakirodalom foglalkozik Kína az ázsiai régióban elfoglalt helyével, Japánnal való versengésével, az Egyesült Államokhoz és Európához való viszonyával; ezek lehetőségeivel és korlátaival. Kevés szó esik azonban Kína és Latin-Amerika kapcsolatrendszeréről, amely szintén fejlődik, egyre komplexebbé válik a párhuzamosan szélesedő és mélyülő gazdasági és politikai kapcsolatok következtében. Jelen tanulmány célja, hogy bemutassa a kínai-latin-amerikai kapcsolatok utóbbi öt éves fejlődését és annak hatásait – lehetőségeit és veszélyeit – Latin-Amerika számára.

A latin-amerikai régiót bár sokhelyütt egységként kezelik, fontos hangsúlyozni a térség egyes országai között megmutatkozó jelentős különbségeket lélekszámban, területben, gazdasági fejlettségben és potenciálban, külkereskedelmi kapcsolatokban stb. A dolgozat igyekszik rámutatni, hogyan tükröződik a térség heterogenitása a Kínához való viszonyban (is). Célunk továbbá, hogy rávilágítsunk, hogyan hatnak egymásra a Kína és Latin-Amerika között kibontakozó gazdasági és politikai kapcsolatok, „melyik volt előbb” és hogyan alakulhat ezek jövője.

* A szerző a Budapesti Corvinus Egyetem Nemzetközi Tanulmányok Intézetének tanársegédje. Kutatási területe Latin-Amerika, azon belül a kínai-latin-amerikai kapcsolatok fejlődésének vizsgálata.

¹ Majoros Pál: Kína, a világgazdaság motorja in: Bassa Zoltán-Buzás Sándor-Ludvig Zuzsa-Majoros Pál-Székely-Dobya András-Szigetvári Tamás (szerk.): Világgazdasági régiók, Perfekt, Budapest, 2004. p. 151.

Latin-Amerika és Kína legfőbb sajátosságai, helyük a nemzetközi rendszerben

Latin-Amerika és Kína kapcsolatrendszerének megértéséhez szükséges a latin-amerikai régió és Kína legfőbb gazdasági, politikai vonásainak felvázolása. A dolgozat terjedelmi határai miatt nem térünk ki részletesen a két régió elmúlt évtizedekben bevezetett reformjainak részletes vizsgálatára, csupán azok nagyvonalakban történő összehasonlítására szorítkozunk.

Latin-Amerika összterülete nagyjából kétszerese Kínáénak, a 20 latin-amerikai ország összlakossága azonban kevesebb, mint a fele Kína népességének.²

Latin-Amerika és Kína az 1960-1970-es években hasonló gazdasági növekedést produkáltak, de teljesítményük messze elmaradt Japán és az ún. ázsiai kistigrisek (Dél-Korea, Hong-kong, Szingapúr és Tajvan) fejlődésétől. Ebben az időszakban Kína alapvetően befelé forduló, autark gazdaságpolitikát követett, míg a latin-amerikai országok, bár folytatták importhelyettesítő iparosítási politikájukat, ezzel egyidejűleg gazdaságpolitikájukban egyfajta „kifelé fordulás” érhető tetten. 1960 és 1980 között a latin-amerikai régióban neoliberais gazdasági „kiigazításai” folyamat zajlott, amit privatizáció és a gazdaságok szanálása kísért.³ Mindemellert a fenti periódusban Latin-Amerikában és Kínában is tekintélyelvű, diktatórikus politikai berendezkedést látunk. A nyugati félteke Egyesült Államoktól délre fekvő országainak túlnyomó többségében autokrata jobboldali katonai diktatúrák rendezkedtek be, Kínában pedig Mao Ce-tung kulturális forradalma (1966-1967) és az azt követő évtized a zűrzavar és a terror jegyében telt.

Az 1980-as évtized Latin-Amerika és Kína életében is rendkívül jelentős változásokat hozott. A latin-amerikai országok történetében ezt a periódust „elveszett évtizedként” szokás emlegetni, ami az 1982-ben kirobbant adósságválságra és annak rendkívül súlyos gazdasági és társadalmi következményeire utal. A nyolcvanas évek elejére Latin-Amerika adóssága olyan méretűre duzzadt (1982-ben 314,4 milliárd amerikai dollár), hogy az már veszélyt jelentett a világgazdaság normális működésére, ily módon a fejlett ipari országok kénytelenek voltak aktív szerepet vállalni a régió talpra állításában.⁴

² Latin-Amerika összterülete 21 069 501 km², míg Kínáé 9 608 378 km². A 20 latin-amerikai ország összlakossága 548 millió fő, Kína 1,3 milliárd lakosával a világ legnépesebb országa.

³ Anderle Ádám-José Girón: Diktatúra és demokrácia között – Tanulmányok a latin-amerikai politikai átmenetről. Szeged, 1997. p. 9.

⁴ Kollár Zoltán: Dél Keresztje alatt. Latin-Amerika latinamerikanizálódása. Budapest, 1996. p. 46.

Latin-Amerikában a nyolcvanas évek második felétől ambiciózus strukturális reformok kerültek bevezetésre, amelyek a kilencvenes években az ún. Washingtoni konszenzussal újabb lendületet kaptak. Ennek keretében a latin-amerikai országok egyoldalú gazdasági nyitást, liberalizációt valósítottak meg, aminek részeként csökkentették a vámokat és a nem vámjellegű kereskedelmi akadályokat, liberalizálták a tőkepiacokat, széleskörű privatizáció indult meg a térségben, jelentős támogatást élvezett a magánszektor, az állam szerepe jelentősen csökkent a gazdaságban. Ezeknek a strukturális reformoknak a bevezetése a Nemzetközi Valutaalap (IMF), a Világbank (IBRD) és egyéb multilaterális nemzetközi szervezetek, illetve a hitelező országok – első sorban az Egyesült Államok – nyomására és ellenőrzésével történt. Céljuk volt, hogy megszilárdítsák a neoliberais gazdaságpolitika gyakorlatát a régióban, „kinyissák” Latin-Amerikát, integrálják a latin-amerikai országokat a világkereskedelem rendszerébe.

Kínában Mao Ce-tung 1976. szeptember 9.-én bekövetkezett halálát kétéves hatalmi harc követte, majd Teng Hsziao-ping vezetésével 1978-tól átfogó reformfolyamat vette kezdetét az országban, amelynek egyik legfőbb célkitűzése az volt, hogy bekapcsolja Kínát a nemzetközi gazdasági vérkeringésbe. A nyitási politika részeként megindult a gazdaság liberalizálása, a külföldi tőke bevonása, a modern technológia beszerzése. A hetvenes évek végétől a kínai gazdaságpolitika egyik fő célkitűzése a kínai külkereskedelem volumenének növelése volt, a „nyitott kapuk” politikájának egyik alapelvét jelentette, hogy az ország az egész világ, vagyis mind a fejlett, mind a fejletlen államok irányába nyitni fog.⁵

A gazdasági liberalizációt – igaz, eltérő mintát követve, de – mindkét térségben valamifajta politikai nyitás kísérte. Latin-Amerikában az „elveszett évtized” egyben a régió demokratizálódásának időszaka volt, a kilencvenes évek elejére a térség minden országában – Kuba kivételével – demokratikusan választott elnökök voltak hatalmon.⁶ Kínában a reformfolyamat részeként (vagy eredményeként) óvatos politikai nyitás indult meg, de hangsúlyozni kell, hogy az országban ma is egypártrendszer működik, és a kommunista párt kezében összpontosul a hatalom. Teng Hsziao-ping 1997-ben bekövetkezett halála után, a felnövekedett technokrata nemzedék előretörésével, tovább erősödött a kínai vezetés pragmatista jellege.⁷

⁵ Majoros Pál, i m.: p. 147.

⁶ Mindemellett fontos megjegyezni, hogy a latin-amerikai demokrácia a mai napig nem elégíti ki a nyugati értelemben vett demokrácia-fogalmat; legtöbbször a katonaság politikai életben való jelentős befolyását, az erőszak jelenlétét a politikai életben, a korrupciót, a társadalom széles rétegeinek alacsony reprezentáltságát és a civil társadalom gyengeségét szokták kifogásolni.

⁷ A politikai élet nyitását jelzi, hogy 2001 júliusától vállalkozók, tőkésék is lehetnek párttagok. Németh István (szerk.): 20. századi egyetemes történet II. Európán kívüli országok. Budapest, Osiris, 2005. p. 182.

A latin-amerikai és kínai gazdasági liberalizációs folyamat számos közös pontja ellenére fontos kiemelni, hogy míg Latin-Amerikában a strukturális reformok az adósságválság szülte kényszerhelyzetre adott, kívülről diktált lépések voltak, Kínában belső, szerves fejlődés útján indult meg a reformfolyamat. Másik jelentős különbség, hogy míg Latin-Amerikában a gazdasági nyitást követően lezajlott a demokratizálódás folyamata, Kínában a gazdasági nyitáshoz egyértelműen lassabban következik be a politikai liberalizáció, aminek eredményeként komoly ellentmondás feszül az ország gazdasági és politikai rendszere között. A latin-amerikai és kínai gazdasági nyitás mindezek eredményeként lényegesen más ívet mutat: míg Latin-Amerikában a kilencvenes évek folyamán újabb és újabb válságok⁸ vetették vissza a folyamatot és a reformok sikerébe vetett hitet, addig Kínában a reformfolyamat sokkal „stabilabbnak” tűnik, a földrajzi közelség ellenére még az 1997-1998-as ázsiai válság sem éreztette hatását az országban, ellentétben Latin-Amerikával.

Az 1978-tól megindult, rendkívül összetett kínai reformfolyamat tehát központi irányítással, kis, megfontolt lépésekkel halad egy irányíthatóbb pályán. Latin-Amerikában ezzel szemben a reformokat hirtelen, sokterápia-szerűen, külső nyomásra kellett bevezetni, instabil politikai helyzet mellett.

Kína az 1978 óta zajló reformfolyamat eredményeként mára a világ legdinamikusabban fejlődő gazdasága, elemzők szerint 2003-as Világkereskedelmi Szervezethez (WTO) való csatlakozása csak további lendületet adott fejlődésének. Az elmúlt 25 évben, egyedülálló módon, átlagosan évi 9,5%-os gazdasági növekedést produkált, amelynek köszönhetően mára a világ hat legnagyobb gazdasága között található. Egyes elemzők szerint a Föld legnépesebb országa 2040 körül átveszi az Egyesült Államoktól a világ legnagyobb gazdasága címet.⁹

Különösen dinamikus a kínai térhódítás a világkereskedelemben az ezredfordulót követően. 2004-re Kína, az Egyesült Államok és Németország után, a harmadik legnagyobb részesedéssel rendelkezett a világkereskedelemből, a világ össz-exportjának 6,5%-át adta, míg ez az arány 2000-ben még csak 2% volt.¹⁰ Ugyanakkor ki kell emelni a kínai gazdaság kétarcúságát: a hihetetlen gazdasági dinamizmus mellett jelenlévő óriási regionális különbségeket, a gazdaság túlfűtöttségét, a magas munkanélküliséget. A gazdasági fejlődés ezen egyensúlytalanságai Kína politikai és társadalmi sebezhetőségének okai.¹¹ Fontos

⁸ Az 1994-es mexikói válság, az 1997-1998-as ázsiai válság átgyűrűzésének hatására az 1999-es brazil válság, illetve a 2001-2002-es argentin válság.

⁹ Jorge Blazquez-Lidoy, Javier Rodriguez-Javier Santiso: Angel or Devil? Chinese Trade Impact on Latin American Emerging Markets. 2004. p. 2. <http://www.oecd.org/dataoecd>.

¹⁰ 2000 és 2004 között a kínai export és import a világátlagnál 2,7-szer gyorsabban növekedett CEPAL (ECLAC): Latin America and the Caribbean in the World Economy, 2004–2005, Trends. p. 145.

¹¹ Majoros, i. m.: p. 139.

megjegyezni, hogy Latin-Amerikában hasonló egyensúlytalanságokat tapasztalhatunk, csak jóval visszafogottabb gazdasági növekedés mellett.

Latin-Amerikában az egy főre jutó jövedelem még mindig magasabb, mint Kínában,¹² a régió előnye azonban egyre fogy. Az éves gazdasági növekedés tekintetében ugyanis Latin-Amerika messze lemarad Kínától, a szakirodalom szerint a régió ún. fejlődési csapdába került. A nyolcvanas-kilencvenes években Latin-Amerika gazdasági növekedésének üteme rendkívül változó és kiszámíthatatlan volt.¹³ A régió a nyolcvanas években átlagosan 1,34%-os, míg a kilencvenes években 3,56%-os gazdasági növekedést produkált.¹⁴ Jelentős változásként értékelhető a 2004-es év, amikor a térség gazdasági növekedése elérte az 5,9%-ot, ami messze felülmúlta a korábbi évek eredményeit.¹⁵

Kína és Latin-Amerika egyaránt a harmadik világ része, ebből (is) következően számos hasonló problémával küzdenek, mint például a jelentős regionális különbségek (Latin-Amerikában országokon belül és alrégiók között is), a szociális háló hiánya, a társadalmi feszültségek, az urbanizáció, a környezetvédelem, stb. Ugyanakkor ma már világosan látszik, hogy a szakadék közöttük egyre tágul. Kína óriási piacával, hihetetlenül dinamikusan fejlődő gazdaságával a világgazdaság megkerülhetetlen tényezője és jövőbeli szuperhatalma, míg Latin-Amerika – bár a dél-amerikai szubkontinens egyre fejlődő regionális összefogása hosszú távon ezen változtathat – egyelőre Kínánál jóval kisebb súlyú és befolyású, marginális régió a világgazdaságban. Kína és Latin-Amerika tehát kitűnő példát szolgáltat arra, hogy a globalizáció eredményeként a harmadik világ mennyire fragmentálódik, hogyan nő a különbség a fejlődő országok között és szakadnak szét az eredetileg egy csoportba, „világba” sorolt államok.

¹² Egy főre jutó GNI Latin-Amerikában: 3680 amerikai dollár (2000), 3575 amerikai dollár (2004); Kínában: 930 amerikai dollár (2000), 1500 amerikai dollár (2004). Forrás: The World Bank Group.

¹³ Az adósságválság következtében a nyolcvanas évek első felében a latin-amerikai régió GDP-je csökkent és csak a kilencvenes évek elejére sikerült elérni a hetvenes évek végének termelési szintjét. Buzás Sándor: Latin-Amerika. In: Bassa Zoltán et al. (szerk.): Világgazdasági régiók. 2004. pp. 223-224.

¹⁴ Carmen Guisan-Eva Aguayo: Economic Growth and Cycles in Latin American Countries in 20th century. University of Santiago de Compostela, 2002.

Forrás: <http://www.usc.es/~economet/cycles/cycles41.pdf>.

¹⁵ 2005-ben folytatódott a tendencia, 4,5%-os gazdasági növekedéssel. CEPAL (ECLAC): Anuario estadístico de América Latina y el Caribe, 2005. p. 85.

Gazdasági kapcsolatok Latin-Amerika és Kína között

Latin-Amerika és Kína, mint kereskedelmi partnerek

1949 és 1990 között a Kína és az egyes latin-amerikai országok között zajló bilaterális kereskedelem bár volumenében évről-évre növekvő tendenciát mutatott, nem volt jelentős. A két régió közötti kereskedelmi kapcsolatokat tekintve a hidegháború vége, a bipoláris világrend felbomlása fontos fordulópontot jelentett. A statisztikai adatok azt mutatják, hogy az 1990-es évek elejétől kezdve Kína és Latin-Amerika egymás egyre fontosabb partnerei a világkereskedelemben.

Ez első pillantásra kevésbé meglepő, hiszen a kilencvenes évek elején a világkereskedelem drasztikus növekedést mutatott, s feltehetően a világ bármely két régióját megvizsgálva növekvő kereskedelmi volument látnánk. Ugyanakkor Kína kereskedelmi partnerként való megjelenése mindenképpen fontos tényező Latin-Amerikanak az Egyesült Államoktól való függésének oldásában.

Az ezredforduló fontosabb változást hozott, azóta ugyanis Latin-Amerika és Kína között a gazdasági – és ahogyan azt a későbbiekben látni fogjuk, a politikai – kapcsolatok újabb lendületet kaptak, korábban nem tapasztalt intenzitást nyertek. Számokban kifejezve: 1980-ban a két térség közötti kereskedelem volumene 1,33 milliárd, 1990-ben 2,29 milliárd, 1995-ben 6,11 milliárd, 2000-ben 12,6 milliárd,¹⁶ 2005-ben pedig közel 50 milliárd amerikai dollár volt. A kereskedelem mérlege a kilencvenes évek első felében jelentős kínai deficitet mutatott – 1992-ben például a Latin-Amerikába irányuló kínai export volumene alig harmadát tette ki az onnan érkező kínai importnak –, aztán az 1990-es évek második felében úgy tűnt, Kína ledolgozza a deficitet. 1998-1999-ben ugyan megfordult a mérleg, de 2002 óta – vagyis nagyjából a kínai-latin-amerikai kereskedelem drasztikus megugrása óta – Latin-Amerika Kínával szemben ismét jelentős kereskedelmi többletet mutat.¹⁷ Latin-Amerika tehát a világ azon kevés régiói közé tartozik, amelyek kereskedelmi többletet produkálnak Kínával szemben.

Forrás: http://www.eclac.cl/publicaciones/xml/1/26531/LCG2311B_2.pdf

¹⁶ Jiang Shixue: Sino-Latin American relations: Perspectives on the Past and prospects for the Future. Forrás: <http://ilas.cass.cn>. Letöltés ideje: 2006. július 20.

¹⁷ 2003-ban Latin-Amerika kereskedelmi többlete 4,1 milliárd, 2004-ben 4,9 milliárd amerikai dollárt tett ki. Jorge I. Domínguez: China's relations with Latin America: Shared Gains, Assymetric Hopes. Inter-American Dialogue, Working paper. 2006. pp. 49-50.

A fent leírt jelenség betudható (lehetne) világkereskedelemben való kínai térhódításnak. Az elmúlt években azonban kimutathatóan növekedett Latin-Amerika részesedése a kínai export- és importpiacon, és fordítva.¹⁸ Ugyanakkor amíg 1999-ben a latin-amerikai országok importjának mindössze 1,9%-a származott Kínából, 2003-ban ez az arány már 5,1% volt. 1999-ben a latin-amerikai összexport 0,7%-a irányult Kínába, 2003-ban már 2,9%-a.¹⁹ Mindez arra utal, hogy az ezredforduló óta minőségi változás tapasztalható a két térség kereskedelmi kapcsolataiban.

A fenti adatokat más kereskedelmi partnerekkel összehasonlítva látható, hogy Kína és Latin-Amerika marginális szerepet töltenek be egymás kereskedelmében. A latin-amerikai régió legfőbb kereskedelmi partnere továbbra is az Egyesült Államok – 2003-ban Latin-Amerika összkereskedelméből 48% jutott az USA-ra –, ezt követi a régión belüli kereskedelem 16%-kal – ami a latin-amerikai integrációs tömörülések egyre hatékonyabb működésének köszönhető –, majd az Európai Unió (13,8%).²⁰ Ugyanakkor fontos hangsúlyozni, hogy bár Latin-Amerika külkereskedelmében Kína részesedése csupán 4,6% (2004), a két térség között zajló kereskedelem volumene gyorsabban nő, mint az Egyesült Államok és Latin-Amerika közötti kereskedelem.

Kína külkereskedelmi partnereit vizsgálva szembevetendő az ázsiai partnerek túlsúlya. 2004-es adatok szerint e kontinens országai szívták fel a kínai export felét, és a kínai import közel kétharmada származott ezekből az országokból.²¹

A kereskedelmi kapcsolatok fontos jellemzője, hogy milyen árucikkkel kereskedik a két fél. Ennek vizsgálata azért is fontos, mert jól rávilágít az egyes partnerek érdekeire, illetve a bilaterális kereskedelem hosszú távú lehetőségeire és akadályaira. A latin-amerikai országokba irányuló kínai export jelentős része ún. alacsony technológiájú termék, ezen belül a legfőbb kínai exportcikkek között szerepel a textil, ruházat, cipő, gyerekjáték, illetve különböző háztartási és elektronikai cikkek. A Kínába irányuló latin-amerikai exportárakat nehezebb kategorizálni – tekintve, hogy az egyes országok különböző exporttermékekre szakosodnak –, általánosságban azonban elmondható, hogy az export jelentős része nyersanyag és élelmiszer.

¹⁸ 1999 és 2004 között Latin-Amerika részesedése Kína importpiacán 2-ről 4%-ra emelkedett, míg exportpiacán a latin-amerikai részesedés 2-ről 3%-ra nőtt. Domínguez, i.m.: p. 9.

¹⁹ CEPAL (ECLAC), i.m.: p. 152.

²⁰ Claudio Loser: China's Rising Economic Presence in Latin America. Inter-American Dialogue, 2005. Forrás: <http://www.uscc.gov/hearings/2005hearings>.

²¹ A régión belül ki kell emelni Japán, Tajvan és Hong-Kong szerepét, akiket az Egyesült Államok (a legnagyobb kínai exportpiac) és az Európai Unió – amely a kínai export 18%-t szívja föl és a kínai import 12%-át adja – követ. ECLAC (CEPAL), i.m.: p. 38.

Az elmúlt években sorra születtek könyvek és tanulmányok Kína „nyersanyag- és energiaéhségéről”, dinamikusan növekvő nyersanyag- és energiaimportjáról, valamint ennek hatásairól saját fejlődésére és a világgazdaságra. Kína mára a világ vezető réz-, ón-, cink-, platina-, vas- és acélvásárlója, a második legnagyobb alumínium- és kőolajfelvevő és az előrejelzések szerint ezen nyersanyagok iránti kereslete a következő egy-két évtizedben tovább nő majd.²² A kínai import másik fontos „iránya” az élelmiszer, ennek hátterében több tényező – Kína 1,3 milliárd fős lakossága, az urbanizáció, a mezőgazdasági földek fogyása és az életszínvonal növekedése – áll. A latin-amerikai országok Kínába irányuló exportjának fontos jellemzője, hogy a legtöbb esetben egy vagy két, országonként változó termékre összpontosul.

A kereskedelem volumenét tekintve Kína legjelentősebb latin-amerikai partnere Brazília. A volt portugál gyarmat a világ legnagyobb vas-exportőre és Kína harmadik legnagyobb – India és Ausztrália után – „fémforrása”. Latin-Amerikából származik a kínai rézimport jelentős része, a régió belül Chile és Peru a legfőbb réztermelők.²³ Szakértők szerint a latin-amerikai szójatermelés az egyik legfontosabb haszonélvezője Kína dinamikusan növekvő világkereskedelmi szerepvállalásának. Brazília és Argentína, az Egyesült Államok után, a világ második és harmadik legnagyobb szójatermelői, Kína pedig egyértelműen a világ legnagyobb szójaimportőre (a globális szójaimport 38%-áért felel). Az együttműködés sikerét mutatja, hogy a két dél-amerikai ország együtt a kínai szójaimport több mint felét adják.²⁴

A Kína és Latin-Amerika közötti kereskedelem további fontos jellemzője, hogy földrajzi kiterjedésében nem egyenletes, vagyis a kereskedelmi volumen adataiért és jelentős növekedéséért csupán néhány latin-amerikai ország „felelős”, első sorban Argentína, Brazília, Chile, Costa Rica, Mexikó, Peru és Venezuela.²⁵ A kínai jelenlét tehát nem „egyenletes” a régióban, az előbb említett országokra koncentrálódik, ezen – a régió többi országához képest – fejlettebb, nyersanyagban gazdagabb és nagyobb piacú országok lényegesen intenzívebb kapcsolatokat ápolnak Kínával, mint a régió többi állama.

Mindebből következik, hogy világosan kirajzolódó törésvonalak figyelhetőek meg a latin-amerikai régió belül a Kínával való kapcsolatok tekintetében. Míg a dél-amerikai szubkontinens főbb országai számára Kína egyre fontosabb partner, Mexikó számára az ázsiai ország inkább versenytárs az Egyesült Államok piacán. A kapcsolatokat tovább terheli Mexikó

²² Tamara Trinh, Silja Voss, Steffen Dyck: China's commodity hunger – Implications for Africa and Latin America. 2006. Forrás: <http://www.dbresearch.com>.

²³ 2004-ben ez a két ország adta a világ réztermelésének 44%-át. Forrás: *uo.*, p. 7.

²⁴ *Uo.*, p. 7.

²⁵ 2004-ben ezek az országok adták Kína Latin-Amerikából érkező importjának közel 95%-át. Forrás: CEPAL (ECLAC), *i.m.*: p. 152.

óriási kereskedelmi deficitje.²⁶ Közép-Amerika és a Karib-térség számára Kína megint csak versenytárs (mivel ezen országok gazdaságai is jelentősen függenek az USA-tól).

Milyen érdekek, motiváló tényezők állnak az egymással való kereskedelem hátterében? Kína dinamikusan fejlődő gazdasága számára Latin-Amerika megbízható nyersanyag- és élelmiszerforrás, emellett a latin-amerikai piacok megbízható felvevői az olcsó kínai késztermékeknek. A nyolcvanas években, az „elveszett évtized” hatására elolvadt latin-amerikai középosztály a következő évtizedekben várhatóan mind szélesebb rétegekben épül vissza és egyre jelentősebb piacot jelent majd.

Latin-Amerika számára óriási lehetőség Kína 1,3 milliárd fős piaca, egyre növekvő nyersanyag- és élelmiszerkereslete. A latin-amerikai országok vezetői felismerték, hogy Kína egyre meghatározóbb szerepet játszik a világgazdaságban, annak megkerülhetetlen szereplője. A szubkontinens országai számára fontos a kínai kapcsolat, hiszen újabb kapcsolódási pontot jelent a világgazdaságba, nem beszélve arról, hogy az ázsiai ország fontos szerepet játszhat a latin-amerikai export diverzifikálásában, az Egyesült Államoktól és Európától való függőség csökkentésében. Kína világgazdasági térnyerése és a régió egyes országaival való egyre dinamikusabb kereskedelme Latin-Amerika számára óriási lehetőség arra, hogy „többpólusúvá” tegye a nemzetközi kereskedelemben való szerepvállalását. Várhatóan Latin-Amerika „a kínai úton” sem lesz képes kitörni külkereskedelmi kapcsolatainak korábbi mintájából, mivel – hasonlóan az Egyesült Államokhoz és az Európai Unióhoz – Kína is elsősorban nyersanyagforrásként és saját késztermékeinek felvevőpiacaként tekint a latin-amerikai régióra.

Kínai beruházások Latin-Amerikában

Az 1990-es évek eleje óta Kínába érkező közvetlen külföldi beruházás (FDI) évről évre növekedett. A jelenség nem meglepő, hiszen ebben az évtizedben világszerte jelentősen nőtt az FDI volumene, a statisztikai adatok azonban – igazolva Kína növekvő világgazdasági jelentőségét – azt mutatják, hogy az ázsiai ország a globális FDI egyre nagyobb részét szívja fel. 1990-ben a globális FDI 2%-a, 2004-ben pedig 11%-a érkezett ide.²⁷ 1993-tól Kína a világ második legjelentősebb FDI-importőre volt, majd egy évtizeden belül átvette az USA-tól a vezető helyet. A fejlődő országokba irányuló befektetések 40%-a Kínába jut, ami azért is

²⁶ 2003-ban Kína kereskedelmi többlete közel 9 milliárd, 2004-ben pedig már közel 14 milliárd amerikai dollár volt Mexikóval szemben. Mexikó Gazdasági Minisztériumának honlapja. Forrás: <http://www.economia-snci.gob.mx>.

lényeges szempont, mert a harmadik világ országaiban a gazdasági növekedés kulcstényezője a külföldi működő tőke.²⁸

A Kínába irányuló FDI legfőbb forrásai a kilencvenes évek eleje óta a környező ázsiai országok, az első öt befektető között ma is négy ázsiai országot (Hong-Kong, Japán, Tajvan és Szingapúr) találunk, de az elmúlt években az Egyesült Államok (a második legnagyobb befektető Kínában, a befektetések közel 10%-át adja) és Európa is fontos befektetőkké váltak Kínában.²⁹

A kilencvenes években a Latin-Amerikába irányuló FDI is jelentős növekedést mutatott, Kínához hasonlóan itt is a globalizálódó világ gazdasága és a gazdasági, illetve politikai reformok bevezetése állt a háttérben. Kína és Latin-Amerika két legfontosabb „közös befektetője” az Egyesült Államok és Japán. Az FDI-adatokat vizsgálva szembetűnő, hogy a szubkontinensre érkező befektetések volumene valószínűleg az ázsiai pénzügyi válság átgyűrűzésének hatására 1997 után csökkenő tendenciát mutatott, majd az elmúlt években feltehetően a gyorsabb gazdasági növekedés eredményeként újabb lendületet kapott.³⁰ Nyilván felmerül a kérdés, hogy a Kínába irányuló FDI drasztikus növekedése hogyan hat a fejlődő világ többi régiójába érkező befektetésekre, vagyis tapasztalható-e „FDI-eltérítő” hatás Kína részéről?³¹ Jelen tanulmány szempontjából azonban fontosabb kérdés, hogy a két régió között milyen tendenciákat mutat az FDI-mozgás?

Növekvő világgazdasági súlya ellenére Kína ma még nem jelentős FDI-kibocsátó. 2003-ban összesen 2,85 milliárd amerikai dollárt ruházott be külföldön,³² legnagyobb részét az ázsiai térségben (Hong-Kong, Japán stb.), illetve az Egyesült Államokban.³³ Kína várhatóan a legjelentősebb harmadik világbeli befektetőnek növi ki magát a következő évtizedekben.

Az ország külföldi befektetéseinek több irányát különböztethetjük meg (pl. technológia- és tudásalapú iparágak, kutatás-fejlesztés, stb.), de Latin-Amerika szempontjából

27 Inter-American Development Bank (IADB): *The Emergence of China: Challenges and Opportunities for Latin America and Asia*. 2004. p. 105.

28 Majoros, i.m.: pp. 147–150.

29 IADB, i.m.: 112. oldal.

30 Ennek több okát is említi a szakirodalom: egyfelől a kilencvenes években tapasztalt latin-amerikai „befektetési-boom” részben a széleskörű privatizációnak volt köszönhető, amelynek hatásai nem érvényesülhettek évtizedekig; az 1997-es ázsiai válság erősen éreztette hatását a latin-amerikai régióban, amit csak tetőzött a 2001-es argentin válság. Ezzel szemben Kína képes volt fenntartani makroökonómiai stabilitását és növekedését az ázsiai válság idején is. Uo. p. 113.

31 Erről ld. részletesebben: K. C. Fung: *FDI in East Asia and Latin America: Is there a People's Republic of China effect?* 2004. http://www.iadb.org/laeba/downloads/WP_28_2004.pdf; Alicia García Herrero-Daniel Santabárbara: *Does China have an impact on Foreign Direct Investment in Latin America?* 2004. Forrás: http://www.iadb.org/laeba/downloads/WP_31_2004.pdf

32 Kerry Dumbaugh – Mark P. Sullivan: *China's growing interest in Latin America*. CRS Report for Congress, 2005. Forrás: <http://fpc.state.gov>

természetesen azok a befektetések jelentősek, amelyek Kína az adott ország természeti erőforrásaihoz és nyersanyagaihoz való hozzájutását garantálják. Az elmúlt években a kínai befektetések jelentős megugrásának lehettünk tanúi a térségben; 2004-re az addigi teljes kínai FDI Latin-Amerikában elérte a 4,6 milliárd amerikai dollárt; 2003-ban a kínai befektetések több mint egyharmada irányult a régióba.³⁴

2004 novemberében Hu Csin-tao kínai elnök latin-amerikai körutat tett, amelynek egyik legnagyobb eredményeként tartják számon, hogy 100 milliárd amerikai dollár értékű kínai befektetést ígért a régiónak. A jelenség felfogható egy már korábban indult folyamat meghosszabbításaként; nevezetesen, hogy kínai befektetők az elmúlt években egyre nagyobb számban céloztak meg – elsősorban energiát és nyersanyagot biztosító – afrikai országokat.³⁵ Kína fontos stratégiai érdekét szolgálja, hogy Latin-Amerikában a számára fontos nyersanyagok előállításába – első sorban bányászatba –, illetve a régió infrastruktúrájának, közlekedésének fejlesztésébe ruházzon be, ily módon biztosítva, gyorsabbá téve és egyre erőteljesebb ellenőrzést gyakorolva nyersanyagokkal való ellátottsága felett.

Érdekes szektoronként röviden összefoglalni, mely országokba irányulnak a főbb kínai befektetések. Kínának a világ második legnagyobb energiafogyasztójaként az elmúlt öt évben kétszeresére emelkedett az energiaimportja, GDP-jéhez viszonyított energiafogyasztása háromszorosa a világtávnak.³⁶ Az energiával való ellátottság biztosítása alapvető feltétele annak, hogy ipari fejlődésének üteme ne lassuljon. Ezen a területen Latin-Amerikában Venezuela és Bolívia a legfőbb partnerei, ennek megfelelően az ázsiai ország igyekszik minél komolyabb pozíciót elfoglalni a két ország kőolaj-, illetve gázkitermelésének fejlesztésében. Kína egyre növekvő réz-, vas- és ónkereslete hajtja az ázsiai ország befektetéseit a latin-amerikai bányászatba, az érintett országok itt Chile, Peru és Ecuador.³⁷ A latin-amerikai infrastruktúrát célzó befektetések közül a legjelentősebbek Argentínába és Brazíliába irányulnak, céljuk egyértelműen ezen országok összekötése – és ily módon az innen származó nyersanyagok és élelmiszer biztos kijutása – a Csendes-óceán partvidékével. Tudományos kutatásokat és technológiai fejlesztéseket célzó kínai befektetések is megjelentek a

³³ Ez a világ összes kimenő közvetlen külföldi beruházásának mindössze 0,45%-át jelentette. CEPAL (ECLAC), i.m.: 157.

³⁴ Dumbaugh, Sullivan, i.m.

³⁵ Afrikában Angola és Algéria a legfőbb célpontok. Jorge Blazquez-Lidoy, Javier Rodriguez és Javier Santiso, i.m.

³⁶ CEPAL (ECLAC), i.m.: p. 174.

³⁷ Peru egyébként – talán meglepő módon – 2004-ben a kínai befektetések legnagyobb célpontja volt Mexikó után, ami első sorban vaskitermelésének köszönhető. China doubles Latin FDI. Special Report, 2006 április 24. Forrás: <http://www.latinbusinesschronicle.com>

szubkontinensen, de jóval szűkebb volumenben, mint a fentebb említett szektorokban, és ezek főként Brazíliát érintik, első sorban az űrtechnológia területén.³⁸

Ahogy már fentebb említettük, a kínai befektetések fontos célpontja Mexikó is, itt azonban – eltérően a dél-amerikai szubkontinens országaitól – más kínai érdekek érvényesülnek, az ide érkező kínai beruházások elsődleges célja az Egyesült Államok piacán mind jelentősebb kínai jelenlét biztosítása – elsősorban a NAFTA-n (Észak-amerikai Szabadkereskedelmi Egyezmény) keresztül.

Politikai kapcsolatok Latin-Amerika és Kína között

A politikai kapcsolatok háttere, Latin-Amerika és Kína külpolitikájának közös elemei

A Kínai Népköztársaság és Latin-Amerika 1949 és 2000 közötti politikai kapcsolatainak részletes elemzése túlmutat jelen tanulmány keretein, elkerülhetetlen viszont, hogy röviden bemutassuk a fenti időszak legfontosabb fordulópontjait. A Kínai Népköztársaság első tíz évében a maoista külpolitikában gyakorlatilag nem kapott helyet a latin-amerikai régió. Ennek belső okaként a polgárháború utáni „rendcsinálás” szükségessége említhető, külső okként pedig az, hogy a hidegháborús kontextusban Peking Latin-Amerikát az Egyesült Államok érdekszférájának részeként tekintette, így nem kereste az együttműködést. Mindez nem meglepő annak tükrében, hogy ebben az időszakban a latin-amerikai országok kivétel nélkül diplomáciai kapcsolatot ápoltak Tajvannal, és az ENSZ-en belül a régió országai fontos szerepet játszottak a tajvani érdekek védelmében.³⁹

A kubai forradalom győzelmét követően a szigetország Latin-Amerikából elsőként vette föl a diplomáciai kapcsolatot a Kínai Népköztársasággal, 1960-ban. Mao annak bizonyítékát látta Castróék győzelmében, hogy a fegyveres harc eredményes eszköze lehet az amerikai imperializmus és gyarmati elnyomás elsöprésének Latin-Amerikában. Ernesto „Che” Guevara 1961-es pekingi útjának eredményeként kereskedelmi egyezmény született a kubai cukor kínai felvásárlásáról és a karibi országnak nyújtandó kínai segélyekről.⁴⁰ A kapcsolatok potenciális erősödését segítette a kínai „három világ”-elmélet, amely egy világba helyezte az

³⁸ CEPAL (ECLAC), i.m.: pp. 174–175.

³⁹ Stefanie Reiss: Discovery of the Terra Incognita: Five Decades of Chinese Foreign Policy towards Latin America. Working Paper 2. University of Mainz, Germany. 2000. p. 14.
<http://www.asiayargentina.com.ar/pdf/218-discovery.pdf>

⁴⁰ Uo. p. 18.

afrikai, ázsiai és latin-amerikai országokat, ily módon jól illeszkedett a kubai „trikontinentalizmus” – amelynek legnagyobb „építője” Guevara volt⁴¹ – elképzeléshez. A hatvanas években kibontakozó kínai-szovjet ellentét azonban korlátokat szabott a kínai-kubai kapcsolatoknak.

A hetvenes évek új korszakot hozott a kínai-latin-amerikai kapcsolatokban. Miután a Kínai Népköztársaság átvette Tajvan helyét a Biztonsági Tanács állandó tagjai között, a latin-amerikai országok – elsősorban Mexikó és a dél-amerikai országok – sorra vették föl a diplomáciai kapcsolatot az országgal.⁴² A legtöbb latin-amerikai országban ekkor kemény jobboldali katonai diktatúrák voltak hatalmon, ami azt mutatja, hogy a kínai külpolitikában egyre inkább a pragmatizmus és a rugalmasság került előtérbe az ideológiával szemben. Latin-Amerika az Egyesült Államok ellensúlyozására igyekezett felhasználni a kínai kapcsolatot, a régió diktátorai – akiken a nemzetközi közösség, különösen Európa szigorúan számon kérte az emberi jogok tömeges és súlyos megsértését – üdvözölték a Kína által hangsúlyozott belügyekbe való be nem avatkozás elvét. A nyolcvanas években – ahogyan arról korábban már szó esett – Kína és a latin-amerikai országok egyaránt saját gazdasági és politikai reformjaik bevezetésével voltak elfoglalva. Kína számára a nyolcvanas évek második felében a harmadik világ veszített jelentőségéből, felértékelődött viszont az Egyesült Államok és Európa, a gazdasági fejlődés és modernizáció reményében.⁴³ Latin-Amerika az egész világgazdaságot súlyosan érintő adósságválságból igyekezett kimászni, Ázsiából Japánnal ápolt szorosabb kapcsolatokat.

A hidegháború vége – ahogyan azt a kereskedelmi kapcsolatok vizsgálatánál már láttuk – jelentős változásokat hozott a kínai-latin-amerikai kapcsolatokban. A Tienanmen téri incidenst (1989. június 4.) követően a Kínai Népköztársaságnak nemzetközi izolációval, az Egyesült Államok és Európa elfordulásával kellett szembenéznie. Az incidens kapcsán a latin-amerikai országok azonban „elnézők” voltak Kínával szemben, és az adott helyzetben a visszafogott latin-amerikai reakciót Peking nagyra értékelte. Ennek eredményeként 1990-ben a kínai elnök az incidenst követő első külföldi útja Latin-Amerikába vezetett: Mexikóban, Uruguayban, Brazíliában, Argentínában és Chilében tett látogatást.⁴⁴ Nem túlzás tehát azt állítani, hogy a kínai-latin-amerikai politikai kapcsolatok alapját képezi, hogy a nemzetközi

⁴¹ Anderle Ádám: Kuba története. Akkord kiadó, 2004. p. 133.

⁴² 1970 és 1977 között a Kínai Népköztársaság 11 latin-amerikai országgal létesített diplomáciai kapcsolatokat.

⁴³ Frank O. Mora: The People's Republic of China and Latin America: From Indifference to Engagement. Asian Affairs: An American Review. 24. évf., 1997. 1. sz.

⁴⁴ Uo.

kapcsolatok olyan alapelvei, mint a belügyekbe való be nem avatkozás, a szuverenitás tiszteletben tartása Kína és Latin-Amerika külpolitikájában is meghatározó jelentőségű.

A kilencvenes évek nagy vitatémái közé tartozott az új világrend jellegének meghatározása, vagyis, hogy a bipoláris világrendet mi váltja majd fel. Kína és Latin-Amerika közös érdeke, hogy az Egyesült Államok vezette egypólusú világrend valamilyen alternatívája valósuljon meg – lehetőleg a harmadik világ mind aktívabb szerepvállalásával –, a nemzetközi kapcsolatokban erősödjön meg és váljék mind szilárdabbá a multilateralizmus gyakorlata. A XXI. századi kínai külpolitika két fő jelszava a pragmatizmus és multilateralizmus.⁴⁵

A bipoláris világrend felbomlásával a Kelet-Nyugat szembenállást az Észak-Dél ellentét váltotta föl. Ily módon Latin-Amerika és Kína – a harmadik világ részeként – egy oldalhoz tartozókká váltak. A Dél-Dél összefogás igénye a kilencvenes években mind gyakrabban ismétlődik a harmadik világ vezető politikusainak beszédeiben. A kilencvenes évek elejétől tehát a kínai-latin-amerikai politikai kapcsolatok meghatározó eleme a harmadik világhoz tartozás, „közös ügy lett” a fejletlenség, a szegénység, a társadalmi egyenlőtlenségek hatékony felszámolása. A harmadik világ összefogásának és az Egyesült Államok, valamint Európa ellensúlyozásának fórumaként jött létre a fejlődő világ G20 csoportja. A WTO Cancúnban megrendezett V. miniszteri konferenciája előtt, 2003. augusztus 13-án az Egyesült Államok és az Európai Unió közös javaslatot hozott nyilvánosságra a mezőgazdasági kérdésekkel kapcsolatban, erre válaszként fogalmazták meg a fejlődő államok saját érdekeiket szem előtt tartva ennek alternatíváját egy újabb dokumentumban, amelyet 20 fejlődő ország augusztus 20-án írt alá. Mára a G20 a mezőgazdasági tárgyalások megkerülhetetlen tényezőjévé vált. A G20 tagjai a világ lakosságának 65%-át, a mezőgazdasági termelésnek pedig közel kétharmadát adják.⁴⁶ A csoport magját az ún. G4 adja, amelynek tagjai Kína, Brazília, India és Dél-Afrika.

A Kínai Népköztársaság külkapcsolatait a világ minden régiójával alapjaiban határozza meg az adott régió kapcsolata Tajvannal, nincs ez másként Latin-Amerika esetében sem. A következőkben a Tajvan-kérdés⁴⁷ hatásait vizsgáljuk a kínai-latin-amerikai kapcsolatok szempontjából.

⁴⁵ Winberg Chai: The Ideological Paradigm Shifts of China's World Views: From Marxism-Leninism-Maoism to the Pragmatism-Multilateralism of the Deng-Jiang-Hu Era. *Asian Affairs: An American Review*. 30. évf., 2003. 3. szám.

⁴⁶ A G20 hivatalos honlapja: <http://www.g-20.mre.gov.br/index.asp>. A csoport jelenlegi tagjai: Argentína, Bolívia, Brazília, Chile, Kína, Kuba, Egyiptom, Guatemala, India, Indonézia, Mexikó, Nigéria, Pakisztán, Paraguay, Fülöp-szigetek, Dél-Afrika, Tanzánia, Thaiföld, Uruguay, Venezuela, Zimbabwe.

⁴⁷ A kínai polgárháború (1946-1949) befejező szakaszában, a Kínai Népköztársaság megalakulását (1949. október 1.) követően, a Kínai Köztársaság Tajvanra szorult vissza. Ennek ellenére a következő évtizedekben, egészen 1971-ig a Csang Kaj-sek vezette Kínai Köztársaság képviselte Kínát az ENSZ-ben és több ország – élükön az Egyesült Államokkal – a tajvani kormányt ismerte el. Az Egyesült Államok 1979. január 1-től létesített diplomáciai kapcsolatokat a Kínai Népköztársasággal, aminek előzménye volt, hogy 1978. novemberében megszakította

A Tajvan-dimenzió

A Kínai Népköztársaság és Tajvan harmadik országok diplomáciai elismeréséért való versengésének egyik fő színtere Latin-Amerika, azon belül is Közép-Amerika és a Karib-térség, tekintve, hogy a Tajvant jelenleg elismerő 24 ország közül 12 – köztük a hét közép-amerikai ország, négy karib-térségbeli állam, a dél-amerikai szubkontinens országai közül pedig Paraguay – ebben a régióban található.

1971 – amikor is Tajvant kizárták az ENSZ-ből – után Latin-Amerikában drasztikusan csökkent Tajvan befolyása, a déli szubkontinens országai – ahogyan arra korábban már utaltunk – sorra „átpártoltak” Tajvantól a Kínai Népköztársasághoz. Tajvan igyekezett legalább Közép-Amerikában és a Karib-térségben megőrizni befolyását, abban is bízva, hogy ha itt erősíti pozícióit, a földrajzilag közel fekvő és a Karib-térségben jelentős befolyással bíró Egyesült Államok további segítségére számíthat.⁴⁸ Tajvan törekvéseit segítette, hogy a régió országai alulfejlettségük miatt ki voltak szolgáltatva a nemzetközi segélyeknek. Tajvan tehát a régió országai számára oly jól ismert „dollárdiplomácia” eszközéhez nyúlt, intenzívebbé tette a Közép-Amerikába és a Karib-térségbe irányuló segélyprogramjait, gyakorlatilag megvásárolva ezen országok diplomáciai elismerését.⁴⁹ Bár a legtöbb ország már 1971 előtt diplomáciai kapcsolatban állt Tajvannal, néhány ország csak a nyolcvanas-kilencvenes években vette fel vele a diplomáciai kapcsolatokat, pl. Nicaragua (1990),⁵⁰ Belize (1989) vagy St. Kitts és Nevis (1983).⁵¹

Tajvan határozott és sikeres fellépése Közép-Amerikában és a Karib-térségben nem maradhatott kínai válasz nélkül: a kilencvenes évek elejétől a Kínai Népköztársaság is Tajvan eszközéhez folyamodott, és így megkezdődött segélyezési versengésük a régió országaiban. A cél természetesen az, hogy minél több országot győzzenek meg arról, hogy őket ismerjék el az egyetlen Kínaként. A Kínai Népköztársaság „jüan-diplomáciája” meghozta gyümölcsét: 1997-ben a Bahama-szigetek és St. Lucia, 2004-ben Dominika, 2005-ben Grenada „pártolt át” hozzá – mindannyian jelentős kínai segélycsomagokért és beruházásokért cserébe.⁵²

hivatalos diplomáciai kapcsolatait a tajvani kormánnyal. A Tajvan-kérdést máig nem sikerült rendezni, a Kínai Népköztársaság a békés úton való egyesítésről foytatott párbeszéd újrakezdését ahhoz köti, hogy Tajvan ismerje el az „egy Kína”-elvet. Horváth Jenő (szerk.): Világpolitikai lexikon (1945-2005). Osiris, Budapest, 2005. pp. 603–604.

⁴⁸ Stefanie Reiss: La década del dragón – La diplomacia de China Popular con respecto a América Latina desde 1989. Working Paper 3. University of Mainz, Germany. 2001.

⁴⁹ Mora, i.m. 1999.

⁵⁰ Esetében nyilván szerepet játszott a sandinisták hatalomból való kikerülése.

⁵¹ Utóbbi két ország csak tágabb, földrajzi értelemben tartozik Latin-Amerikához.

⁵² Domínguez, i.m.: p. 16.

A Kínai Népköztársaság Közép-Amerikához és a Karib-térséghez fűződő politikai kapcsolatait tehát egyértelműen a Tajvan-kérdés határozza meg; Kína mindent megtesz, hogy a Tajvan legnagyobb bázisának számító térség országait maga mellé állítsa. Az itt elhelyezkedő, Tajvant elismerő országoknak kitartóan „udvarol”, kereskedelmi irodát állított fel Panamában, a Dominikai Köztársaságban és Haitin. Utóbbira oly módon is nyomást próbál gyakorolni, hogy 2004 őszén 125 rendőrt küldött a Haitin brazil parancsnokság alatt működő ENSZ-misszióba.⁵³ Ez egyébként Kína első részvétele latin-amerikai ENSZ-misszióban és egyértelmű jele Kína fokozódó latin-amerikai elkötelezettségének.

A latin-amerikai „újbaloldali fordulat” hatása Kína és Latin-Amerika politikai kapcsolataira

Latin-Amerikában az elmúlt 5-6 évben több országban baloldali, populista politikusok kerültek hatalomra. A nemzetközi sajtó által „rózsaszín hullámnak” (*pink-tide*) keresztelt jelenség mögött a szakirodalom szerint főként gazdasági okok húzódnak. A kilencvenes években bevezetett ún. strukturális reformok eredményeként a makrogazdasági adatokat tekintve ugyan jelentősen javult Latin-Amerika helyzete, ám a súlyos társadalmi konfliktusok, a szegénység, a társadalmi egyenlőtlenség terén nem történt a gazdasági növekedéssel arányos javulás a kilencvenes évek folyamán.⁵⁴ Mindezzel párhuzamosan bár megtörtént a politikai demokratizálódás, a latin-amerikai országok politikai életének súlyos kihívása maradt a politikai reprezentáció hiánya.⁵⁵ Egyre nőtt azon társadalmi rétegek tagjainak a száma, akiknek érdekeit semelyik, a választásokon induló politikai párt és elnökjelöltje sem képviselte.

Mindezek eredményeként kerülhettek előtérbe és nyerhettek választásokat a globalizáció és a neoliberális gazdaságpolitika veszteseinek érdekeit képviselő politikusok. A neoliberális gazdaságpolitikába vetett hit ernyedését és az állam társadalmi felelősségvállalásának szükségességét mutatják az ezredforduló környékén megrendezett elnökválasztások eredményei: sorra kerültek hatalomra baloldali, a neoliberális gazdaságpolitikával szembe forduló politikusok. A sort Hugo Chávez nyitotta Venezuelában (1999), majd őt követte Luiz Inacio Lula da Silva Brazíliában (2002), Lucio Gutiérrez

⁵³ Uo.

⁵⁴ A szegénységet Latin-Amerikában az elmúlt években sikerült valamelyest visszaszorítani, feltehetően részben a megugrott gazdasági növekedés hatására. 1990-ben Latin-Amerika népességének 41,4%-a, 2003-ban 38,9%-a, 2004-ben 36,7%-a élt a szegénységi küszöb alatt. CEPAL (ECLAC): Anuario estadístico de América Latina y el Caribe, 2005. p. 74. http://www.eclac.cl/publicaciones/xml/1/26531/LCG2311B_2.pdf

⁵⁵ Jorge I. Domínguez: Latin America's Crisis of Representation. Foreign Affairs, 1997. 1. szám, p. 112.

Ecuadorban (2003), Néstor Kirchner Argentínában (2003),⁵⁶ Michelle Bachelet Chilében (2006) és Evo Morales Bolíviában (2006). A felsorolt politikusok messze nem vallanak egyező nézeteket,⁵⁷ ami mégis közös bennük, az a szociális kérdések (szegénység csökkentése, társadalmi egyenlőtlenségek mérséklése) kiemelt helyen való kezelése, a dél-amerikai összefogás szorgalmazása és az Egyesült Államok unilateralizmusa elleni határozott fellépés – változó intenzitással és retorikával.

Az elmúlt öt évben Latin-Amerika és az Egyesült Államok viszonya régen nem tapasztalt mélypontra került, és ennek csak egyik oka az Egyesült Államok külpolitikáját bíráló, a neoliberális gazdaságpolitikát elutasító politikusok hatalomra kerülése a régióban. Az USA Latin-Amerika-politikájában 2001. szeptember 11. fontos fordulópontot jelentett, inentől kezdve a globális terrorizmus-ellenes háború elvonta a szuperhatalom figyelmét déli szomszédjairól, az Egyesült Államok külpolitikájában kisebb szerep jut a latin-amerikai régiónak, mint pl. a nyolcvanas vagy a kilencvenes években. Mindez az USA és Latin-Amerika kapcsolatainak lehűléséhez vezetett. Ennek jele, hogy Mexikó és Chile – az Egyesült Államok fontos régióbeli szövetségesei – 2003-ban az ENSZ Biztonsági Tanácsának nem állandó tagjaiként az iraki beavatkozás ellen szólaltak fel,⁵⁸ az Összamerikai Szabadkereskedelmi Övezet (FTAA) 2005 végén összeomlott, az Egyesült Államok politikusainak – látványosan megritkult – latin-amerikai látogatásait pedig az USA külpolitikáját bíráló tömegdemonstrációk kísérik.

Az elmúlt években hatalomra jutott baloldali latin-amerikai elnökök külpolitikájában az USA-tól való elhidegülés nyilvánvalóan új szövetségesek keresésével párosul. A következőkben ennek fényében vizsgáljuk a latin-amerikai „baloldali-fordulat” két fontos szereplője, a venezuelai és a brazil elnök Kínához való viszonyát.

Hugo Chávez a latin-amerikai baloldali hullám lehangosabb szereplője, a régióban az Egyesült Államok legradikálisabb bírálója. Külpolitikájában különösen fontos szerep jut a régióbeli összefogásnak, a „Bolivari alternatíva”⁵⁹ megvalósításának. Ebben legfőbb szövetségesei Kuba és Bolívia – a három országot egyébként az Egyesült Államokban egyes

⁵⁶ Steve Ellner: Leftist Goals and the Debate over Anti-Neoliberal Strategy in Latin America. *Science and Society*, 2004 tavasz, p. 11.

⁵⁷ Erről l. bővebben: Jorge G. Castañeda: Latin America's Left Turn. *Foreign Affairs*, 2006. 3. szám.

⁵⁸ Peter Hakim: Is Washington Losing Latin America? *Foreign Affairs*, 2006. 1. szám.

⁵⁹ Hugo Chávez venezuelai elnök először 2003-ban, Montevideóban vetette föl az ALBA (Alternativa Bolivariana para la América – Bolivari alternatíva Amerika számára) létrehozásának lehetőségét a latin-amerikai országok számára. A tömörülést a neoliberalizmus, az FTAA és a WTO alternatívájaként mutatta be, erős politikai és szociális dimenzióval. Megvalósulásának első lépése volt, amikor 2006 áprilisában Venezuela, Kuba és Bolívia háromoldalú kereskedelmi egyezményt írtak alá. A dokumentum az írástudatlanság legyőzésének szükségességére és a munkanélküliség csökkentésének lehetőségeire is kitért.

konzervatív körök az új „gonosz tengelyként” emlegetik. Mindemellett Venezuela belépése a Mercosurba (2006. augusztus) azt jelzi, hogy Chávez a régió többi országával is szoros kapcsolatokat ápol, egyre komolyabb eredményeket képes felmutatni a régióbeli összefogásban. Szélesebb külkapcsolataiban az OPEC-en keresztül igyekszik befolyást szerezni. Kínával és Indiával való kapcsolatainak háttérében a legfőbb mozgatórugó, hogy csökkentse függését az USA kőolajpiacától – az Egyesült Államok a venezuelai kőolajexport több mint felét szívja föl.⁶⁰

Annak ellenére, hogy – a latin-amerikai országok között – Venezuela kereskedelme Kínával visszafogottnak mondható, a két ország 2001 májusa óta egymás stratégiai partnerei. Chávez fontos eszköze a kereskedelmi kapcsolatok fellendítésében, hogy Kínával ideológiai közösséget próbál teremteni. 2004 decemberi pekingi látogatása alkalmával saját bolivari forradalmát Mao Ce-tung ideológiájában gyökerezettette.⁶¹ 2006 augusztusában Chávez újabb – negyedik! – pekingi látogatásán megegyezés született arról, hogy Peking olajszállító tankereket ad el Venezuelának és Kína növeli kőolajimportját Venezuelából.⁶²

Kína természetesen érdekelt kőolajforrásainak diverzifikálásában és így a Venezuelával való kapcsolat intenzívebbé tételében. Ezt igazolják a növekvő, a kőolaj kitermelés modernizálását célzó kínai beruházások az országban. Ugyanakkor a földrajzi távolság, a venezuelai kitermelés nehézségei és a venezuelai kőolaj finomításának problémái korlátozhatják a jövőbeni kapcsolatokat. Emellett nem valószínű, hogy Kína veszélyeztetné az Egyesült Államokkal való kapcsolatait Venezuela miatt.⁶³ Feltehetően ez a legfőbb oka annak, hogy Chávez aktív Kína-politikáját egyelőre visszafogottan viszonzza a kínai vezetés.

„Latin-Amerikában Brazília a legfontosabb ország Kína számára”,⁶⁴ mondta Hu Csin-tao kínai elnök 2004 novemberi latin-amerikai körútján, amelynek során Argentínában, Brazíliában, Chilében és Kubában tett látogatást. Brazília és Kína viszonyát alapjaiban meghatározza, hogy előbbi a latin-amerikai régió, utóbbi pedig Ázsia legnagyobb lélekszámú és területű állama, így mindkettejük külpolitikájában fontos szerepet játszik a regionális hatalmi státus építése, biztosítása, regionális pozíciójuk erősítése. Venezuelával ellentétben Brazília és Kína kapcsolata nem annyira új keletű, és nem is köthető egyértelműen a volt szakszervezeti vezető Lula hatalomra jutásához – akinek retorikája egyébként 2002 óta sokat finomodott, lehulltak róla az USA-ellenes, a neoliberális gazdaságpolitikát élesen bíráló kijelentések, így ma

⁶⁰ Michael Shifter: In Search of Hugo Chávez. Foreign Affairs, 2006. 3. sz.

⁶¹ Domínguez, i.m.: p. 41.

⁶² Energy focus for Chavez in China, BBC News, 2006.06.22. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/5276260.stm>

⁶³ Domínguez, i.m.: pp. 41-43.

⁶⁴ Domínguez, i.m.: p. 27.

már a latin-amerikai baloldali fordulat mérsékeltebb szárnyához tartozik. Brazília 1994 óta Kína stratégiai partnere, a Lula előtt hatalmon lévő Fernando Henrique Cardoso elnök Kínához, Indiához és Dél-Afrikához való viszonyát kettős cél irányította: a gazdaság diverzifikálása és az Egyesült Államok befolyásának ellensúlyozása.⁶⁵ Annak ellenére, hogy politikai ellenfelek voltak, Lula da Silva továbbvitte Cardoso ezen politikáját, a jelenlegi brazil külpolitika egyik sarokköve a Dél-Dél összefogás hangsúlyozása, a harmadik világ országaival való kapcsolatok intenzívebbé tétele, a multilaterális fórumokon ezen államok érdekeinek képviselete.

2002 óta Japán helyét átvéve Kína Brazília legfontosabb ázsiai partnere.⁶⁶ 2004-ben Hu Csin-tao már említett látogatása alkalmával reményét fejezte ki, hogy három éven belül a két ország közötti éves kereskedelem volumene eléri a 20 milliárd amerikai dollárt.⁶⁷ Emellett hangsúlyozta a két ország együttműködésének és a fejlődő világ közös érdekképviseletének szükségességét az olyan nemzetközi fórumokon, mint az ENSZ vagy a WTO. Brazília és Kína tehát – mint a harmadik világ két jelentős hatalma – fontos partnerei egymásnak, együttműködésük a jövőben feltehetően intenzívebbé fog válni, gazdasági és politikai szinten egyaránt.

A latin-amerikai országok – főként, ahol baloldali elnökök vannak hatalmon – Kínára az Egyesült Államok és Európa lehetséges ellensúlyaként tekintenek, politikai és gazdasági alternatívát látnak benne. Kína egyre intenzívebb latin-amerikai jelenléte hosszú távon sértheti az Egyesült Államok érdekeit a nyugati féltekén, egyelőre azonban nincsen jele annak, hogy az USA és Kína között bármilyen feszültséget is jelentene utóbbi latin-amerikai térnyerése.⁶⁸

Konklúzió

A XXI. század két fontos változást hozott Latin-Amerika külkapcsolataiban: az egyik az Amerika-közi kapcsolatok lehűlése, a másik Kína növekvő gazdasági és politikai jelenléte a régióban.

A harmadik világ összefogásának rendkívül jelentős tengelyét adhatja Kína és Latin-Amerika kapcsolatainak fejlődése. A kérdés az, hogy meddig jut a fenti két tendencia, hol és mikor áll be az egyensúly az USA-Kína-Latin-Amerika háromszögben.

⁶⁵ Uo., p. 29.

⁶⁶ Uo., p. 27.

⁶⁷ Brazil backs China on trade bid, BBC News, 2004.11.12. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/4008499.stm>. Letöltés ideje: 2006. augusztus 30.

⁶⁸ Hakim, i.m.

Kína „békés felemelkedése” alternatívát jelenthet a fejlődő világ számára, a harmadik világ országai gazdasági modellt láthatnak felemelkedésében. A latin-amerikai országokban az elmúlt években egyre erőteljesebbé vált az USA által támogatott neoliberais gazdaságpolitikával való szembefordulás, ebben a helyzetben a kínai modell, vagy annak egyes elemei „jól jöhet(nek)”, alternatívát nyújthatnak a régió egyes államai számára. (Kérdéses persze azok teljes alkalmazhatósága, átvételük sikeressége.)

A Kínával való bilaterális politikai és gazdasági kapcsolatok eltérő intenzitást mutatnak az egyes latin-amerikai országok esetében. A legszorosabb kapcsolat a nyersanyagban gazdag, élelmiszer-exportra szakosodott, nagy potenciális piaccal bíró országokkal látszik kibontakozni. A kínai export áruösszetételét vizsgálva azt látjuk, hogy a munkaerő-igényes ágazatok túlsúlya csökken, nő viszont a tőke- és technológia-igényes ágazatoké. Ennek következtében a latin-amerikai régió országai elsősorban nyersanyagot és élelmiszert exportálnak Kínába, az ázsiai ország pedig Latin-Amerikában értékesíti késztermékeit; vagyis érvényesül a korábban a világgazdaság többi fejlett régiójával, az USA-val, Japánnal és Európával kiépített cseremechanizmus.

Kína Latin-Amerikához való viszonyának alakulását gazdasági érdekei dominálják, saját fejlődéséhez szükséges nyersanyag- és energiaforrást, valamint potenciális piacot lát a régióban. A gazdasági kapcsolatokat jól kiegészíti a fejlődő politikai együttműködés, aminek alapja a harmadik világhoz tartozás. Kína az antiimperializmus jelszavával a fejlődő országokra támaszkodva igyekszik befolyását növelni a nemzetközi kapcsolatokban, ennek Latin-Amerika fontos bástyája lehet. Ugyanakkor hangsúlyozni kell, hogy bár az elmúlt években kibontakozó latin-amerikai „baloldali fordulat” segíti a két térség kapcsolatainak szorosabbá válását, nem emiatt, hanem az ázsiai ország gazdasági és politikai érdekei miatt válik egyre jelentősebbé a kínai jelenlét Latin-Amerikában.

Érdekes paradoxon, hogy ugyan a gazdasági érdekek és motivációk adják a két térség kapcsolatának gerincét, és az egyre intenzívebb kereskedelmi és befektetői kapcsolatok vezettek a politikai kapcsolatok szorosabbá válásához, Kína és Latin-Amerika között mégis politikai téren „harmonikusabb” az együttműködés, mivel ezen a téren sokkal „egyértelműbbek” a közös érdekek és célok, mint a gazdasági kapcsolatok vonatkozásában.